

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת נח תשפ"ז¹

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)

"עולם חסד יבנה"

התפריט המתאים לו, בשעות הנוחות לו: זה אוכל בשרי, זה אוכל חלבי, וזה אוכל פרווה; זה אוכל בלילה, וזה ביום; זה לפני עלות השחר, וזה בצהריים. עבודה קשה ביותר, שקשה לתארה! שנה שלמה של מסירות נפש, לעשות חסד עם בעלי החיים, בכל שעות היממה. הקב"ה היה יכול להביא את כולם להר אררט, או למקום אחר, ולהכין להם שם אוכל בעצמו - אבל הקב"ה רצה אחרת. הקב"ה רצה שנח ומשפחתו יצטרכו לטרוח בעצמם, למלא כביכול את תפקידו של הקב"ה, שהוא "משביע לכל חי רצון", ובכך יעניקו לעולם זכות להמשיך ולהתקיים. אחרי שהעולם נחרב בגלל גזל, מוכרחים לבנות אותו מחדש על יסוד של חסד בלי גבול. "עולם - חסד יבנה" (תהלים פט, ג).

חסד הוא הדבקות הגדולה ביותר במידותיו של הקב"ה. אמנם לקב"ה יש גם מידות אחרות שהוא מתנהג על פיהן, אבל השורש של כולן הוא מידת החסד, שהקב"ה רצה להיטיב, ולכן ברא את העולם כדי שיהיה לו למי להיטיב². הדבקות הגדולה ביותר במידותיו של הקב"ה היא אפוא ע"י חסד, וזה מה שעושים נח ומשפחתו בתיבה: מתעסקים בחסד ובונים את העולם מחדש. העולם חטא גם בעריות, ולכן נאסר עליהם תשמיש המטה (רש"י בראשית ז, ז), כדי לתקן את החטא הזה. וגם בלימוד תורה עסק נח בתיבה, כי אי אפשר לעולם להתקיים בלי לימוד תורה³. אבל עיקר התיקון היה החסד הגדול שנח ובניו עושים עם כל הברואים. כך היתה אפשרות להקים את העולם מחדש.

אברהם ממשיך את דרכו של נח בעבודת החסד

אחר כך, לקראת סוף ימיו של נח, בא אברהם אבינו לעולם⁴, וגם הוא עובד במידת החסד. "תתן אמת ליעקב תסד ל'אבך' ה'ם" (מכאן, ז, כ). כל ימיו הוא עוסק בהכנסת אורחים, בגמילות חסדים, ועושה חסד עוד יותר מנח. במה? בזה שהוא עושה חסד גם ברוחניות. הוא מלמד את אורחיו להכיר את הקב"ה ולהאמין בו, וכך, יחד עם החסד הגשמי, הוא עושה גם חסד רוחני. למה נח לא עשה זאת? כי בימי נח אין אורחים שלא מאמינים בה! הרשעים נשטפו במבול, ושאר הבריות שבעולם הן חיות. את החיות צריך להאכיל, אבל לא צריך ללמד אותן לברך. לכן נח עוסק רק בחסד גשמי. אבל אברהם אבינו עוסק גם בחסד רוחני. יש רשעים, וצריך לקרב אותם וללמד אותם להאמין בקב"ה, וזהו כבר חסד רוחני.

הרמב"ם אומר, שמספר האנשים שקירב אברהם אל דרך האמונה הגיע לאלפים ולרבות (רמב"ם הל' ע"ז פ"א ה"ג). ודאי היו לרמב"ם מקורות לזה, אבל חשבתי שאולי אחד המקורות לכך הוא מפרשת יוסף ואחיו. כשאחי יוסף באים למצרים, המשנה למלך מעליל עליהם כל מיני עלילות, אבל יחד

למה נחתם דינם של דור המבול דוקא על הגזל?

הקב"ה אומר לנח: "קץ כל בשר בא לפני, כי מלאה הארץ חמס מפניהם" (בראשית ו, יג). אומר רש"י: "כי מלאה הארץ חמס" - לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. אמנם היו גם עבירות אחרות שעשו דור המבול, כגון גילוי עריות ועבודה זרה (ע"י רש"י שם ב, ושם יא), אבל בפסוק משמע שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. לכן רק עבירה זו נזכרת כסיבה שהביאה למבול - "כי מלאה הארץ חמס מפניהם".

וצריך להבין: הרי גילוי עריות ועבודה זרה הן עבירות חמורות יותר מן הגזל. מדוע א"כ נחתם גזר דינם של אנשי דור המבול למיתה דוקא על העבירה הקלה יותר - על הגזל? נראה לבאר כך: כל זמן שאדם נזהר שלא לעבור על איסור גזל, יש מקום למידת החסד להמליץ בעדו. ואז, גם אם מצד הדין יש להענישו, נוהג עמו הקב"ה במידת החסד, ומאריך לו אף. אבל גזל הרי הוא ההפך ממידת החסד⁵, ומידותיו של הקב"ה הן מדה כנגד מדה⁶. ממילא, כשאדם עובר על איסור גזל, אין מקום למידת החסד להמליץ בעדו, לכן נחתם גזר דינם של דור המבול על עבירת הגזל שהיתה בידם, והיא שהביאה עליהם את המבול⁷.

גם העבירה השניה שנזכרת בסוף פרשת בראשית (גילוי עריות), וגם הגזל, שניהם ענין של ביטול המחיצות בין איש לרעהו. אין הבדלה בין שלי לשלך. אבל לא כמו שאומר החסיד, "שלי שלך ושלך שלך" (אבות פ"ה מ"י), אלא להפך, שלי שלי ושלך שלי. אין מחיצה. ממילא, המדה כנגד מדה בזה היא להביא עליהם מים. מים הם חסד גדול לעולם, כשהם באים בגבול ובמידה. אבל לאנשי דור המבול שהתנהגו בלי גבולות ובלי מחיצות נותנים מים בלי גבול ובלי מחיצה, מדה כנגד מדה, ממילא נהיה שטפון ומבול.

נח שב ובונה את העולם ע"י חסד

מה עשה הקב"ה כדי לקיים בכל זאת את העולם? נטל את נח ובני משפחתו, הושיב אותם בתיבה, והטיל עליהם משימה ענקית של חסד - להתעסק שנה שלמה בעשיית חסד עם בעלי חיים. אמנם גם בלי זה נח הוא "איש צדיק תמים", וודאי שגם קודם לזה הוא עסק בחסד, אבל עכשיו הוא נשלח לעשות חסד בצורה קיצונית, כדי להקים את העולם מחדש. חז"ל אומרים, שנח ובניו לא ראו שינה בעיניהם כל אותה שנה! (תנחומא פר' נח אות ט') אמנם אי אפשר לחיות שלשה ימים ללא שינה (ע"י סוכה נג, א), ובהכרח שנמנמו מעט פה ושם, אבל שינה של ממש לא היתה להם. שנה שלמה הם עובדים יומם ולילה, שבעה ימים בשבוע, לטפל בברואים שבתיהם. אלפי מיני בהמות עופות ורמשים מתארחים בתיבה, ושמונה מלצרים בלבד (נח ושלוש בניו, ונשותיהם) עומדים לשרותם, להגיש לכל אחד מהם את

ארץ ישראל. משם צריך להתפשט הלאה לכל העולם, אבל ההתחלה צריכה לבוא מארץ ישראל. הם נוסעים אפוא מאררט לארץ ישראל, ובדרך משכנע אותם נמרוד שלא להמשיך לא"י, אלא להתיישב בבבל. המאסיסה הראשונה בארץ ישראל היא, שהחליפו את ארץ ישראל בבבל, והעדיפו את בבל על ארץ ישראל. לכן כשבמדבר ישראל מאסו בארץ ישראל, אז המדה כנגד מדה היא שיגלו דוקא לבבל.

המשנה אומרת, "עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שבא אברהם אבינו וקיבל שכר כלם" (אבות פ"ה מ"ב). וצריך להבין: אם כל הדורות מנח ועד אברהם היו מכעיסין ובאין, איזה שכר הגיע להם? ומה שייך שאברהם יקבל את "שכר" כלם? אלא מפני שכלם התכוונו ללכת לא"י. היתה להם מחשבה טובה בהתחלה, ללכת לא"י, אלא שהם הפסיקו את המסע והתיישבו בבבל. אח"כ גם תרח לוקח את המשפחה ורוצה להגיע לא"י. "ויקח תרח את אברהם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי פלתו אשת אברהם בנו, ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען" (בראשית יא, לא), אבל מה קורה בדרך? "ויבאו עד חרן וישבו שם" (שם). הוא מפסיק את הנסיעה בחרן. רק בפעם השלישית שנוסעים לא"י - וזהו אברהם אבינו - הוא באמת הגיע לארץ ישראל. לכן הוא מקבל את שכר כלם, כי כלם התחילו ללכת לא"י, וכלם הפסיקו באמצע, רק הוא המשיך עד הסוף. אולי מפני זה הקב"ה אומר לאברהם: "לך לך מארץ כנען וממולדתך ומבית אביך" (בראשית יב, א). שלוש נסיעות. הראשונה "מארץ כנען", שאת זה כלם עשו, שיצאו מאררט אבל לא הגיעו לא"י, הנסיעה השנייה "ממולדתך", זוהי משפחתו של אברהם, תרח וחבורתו, שהם ממשיכים מבבל לא"י אבל מגיעים רק עד חרן, "ומבית אביך", שגם את תרח תעזוב ותלך לא"י. אלה שלוש יציאות לכיוון ארץ ישראל.

בגלל ההשחתה שנמרוד השחית את העולם, היה צריך אברהם אבינו לשוב ולהפיץ תורה ויראת שמים בעולם, ולעשות את החסד היותר גדול. נח היה צריך לעשות חסד רק עם בעלי חיים, אבל אברהם היה צריך לעשות חסד גם עם בני אדם שלא יודעים את דרך ה', ללמד אותם את דרך ה'. אברהם זכה באמת לבצע את משימתו באופן נפלא. חז"ל מתבטאים על מדת החסד של אברהם אבינו, "אמרה מידת החסד (של הקב"ה): כל ימי היות אברהם בעולם, לא הוצרכתי אני לעשות מלאכתי, שהרי אברהם עמד שם במקומי" (ספר הבהיר אות קצ"א, עמ' פו). חסדיו של אברהם אבינו כל כך מרובים, עד שכביכול אין צורך לעולם במידת החסד של הקב"ה, ודי לו לעולם במידת החסד של אברהם אבינו.

חסד רוחני חשוב יותר מחסד גשמי

בחז"ל הרי יש דעה, ש"נח איש צדיק תמים הָיָה בְּדֹרֹתָיו", וכל שכן אם היה בדורו של אברהם היה צדיק עוד יותר. מה פירוש "אם היה בדורו של אברהם"? אם היה צריך גם ללמד את האנשים, היה גם מלמד את האנשים. הוא היה צריך רק לטפל בחיות אז רק טיפל בחיות. אם היה בדורו של אברהם אבינו, היה גם מטפל באנשים. אמנם הוא היה קצת בדורו של אברהם אבינו, אבל בסוף ימיו כנראה כבר לא היה לו כח לתקן את העולם.

עם זה הוא אומר להם: "את האלקים אני ירא" (בראשית מב, יח). אחר כך, (בפעם השנייה שירדו למצרים), הוא מזמין אותם לסעודת צהרים, והנה לפני הסעודה הוא מצווה על האיש הממונה על ביתו: "טבח טבח וקחן, פי אתי יאכלו האנשים בציהרים" (שם מג, טז). מה פירוש "טבח טבח וקחן"? אומרים חז"ל, שצוה עליו לטבוח את הבהמה בשחיטה כשרה, וליטול ממנה בפני אחיו את גיד הנשה האסור באכילה (חולין צא, א). האם כך נוהג כל אדם במצרים? מכריז "את האלקים אני ירא", ושומר על כשרות המטבח? ... איך לא מבינים מזה האחים, שיוסף אחיהם, אותו ירדו לחפש במצרים (עי' רש"י בראשית מב, יג), ניצב ועומד לפניו? כנראה שהתשובה לכך היא, שמה שהאחים ראו כאן לא היה בבחינת חידוש אצלם. כנראה שהיו מורגלים לראות מדי פעם ענינים כאלו גם במקומות אחרים, ולכן גם הפעם תלו את הדבר בכך, שזהו אחד מאנשי בית אברהם שעלה לגדולה ונהיה משנה למלך מצרים. לכן הוא ירא אלקים, כפי שנתחנך בבית אברהם, ולכן הוא ממית את הבהמה בשחיטה כשרה, ונוטל ממנה את גיד הנשה. זהו אולי אחד המקורות לדברי הרמב"ם, שמספרם של אנשי בית אברהם הגיע לאלפים ולרבבות.

נמרוד מחריב את העולם לאחר שהשתקם מן המבול

אבל למה היה צורך בעבודה הזאת של אברהם אבינו, ללמד את העולם אמונה בה'? מה קרה מנח ועד אברהם? הרי נח מאמין בה'; ובניו - שה' דיבר איתם (בראשית ט, א; שם, ח) - גם הם ודאי מאמינים בה'⁸. הרי שאין אפיקורסים באותה שעה בעולם. אם כך, מה קרה בין נח לאברהם ששוב צריך ללמד את העולם אמונה?

התשובה היא, שבין נח לאברהם היה נמרוד, "שהמרוד את כל העולם כולו" נגד הקב"ה (עירובין נג, א) [ועל כן נקרא שמו "נמרוד"]. כל העולם כולו עובדי אלילים - בהשפעתו של נמרוד. "וַתְּהִי רִאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל" (בראשית י, י). הוא זה שיעץ להם לשבת בבבל ולבנות שם את המגדל, והכריח את כולם לשמוע בקולו. כמעט לא היו אנשים שלא שמעו בקולו. אמנם היה נח, שעוד היה חי בזמן בניית המגדל, והיו גם שם ועבר שהיו צדיקים, ואולי גם תלמידי בית המדרש של שם ועבר, וגם אשור נלוח עמם והתרחק מהשפעתו של נמרוד (עי' רש"י שם, יא), אבל המון העם נשלט ע"י נמרוד.

למה בחר נמרוד להיות דווקא בבבל? - כי בבל "אַרְצָן פְּסָלִים הָיְתָה"⁹ (ירמיה נ, לח). יש בה כוחות של טומאה המסייעים לעבודה זרה¹⁰ (עי' רש"י איוב א, א). כמו שיש מקום בעולם שהוא מוכן לקדושה, להשראת השכינה ולעבודת ה', וזו ארץ ישראל, כך זה לעומת זה עשה האלקים, וברא גם מקום שהוא מוכן לעבודה זרה ולהשפעה טמאה, וזוהי בבל¹¹. נמרוד בחר אפוא ליסד את מלכותו בבבל, כדי להצליח להשפיע עבודה זרה בעולם, והוא אכן הצליח לגרום לכך שרוב העולם עוזב את דרך ה', חוץ מנח וכמה צדיקים.

חשבתי שמדה כנגד מדה, למה ישראל כשגלו גלו לבבל? מפני שהראשונים שמאסו בארץ ישראל היו אנשי דור הפלגה. כתוב "וַיְהִי בִּנְסֻעָם מִקֵּדֶם" (בראשית יא, ב). איפה זה קדם? קדם זה אררט¹², שם יצאו נח ובניו מן התיבה. ולכן הם נוסעים? הם נוסעים לארץ ישראל, כי הם יודעים שהמקום אשר בחר ה' זה

הַיִּיחָח, וַיֹּאמֶר ה' אֶל לִבּוֹ: לֹא אֶסָף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם, כִּי יֵצֵר לִב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו, וְלֹא אֶסָף עוֹד לְהַפּוֹת אֶת כָּל חַי פֶּאֶשֶׁר עֲשִׂיתִי" (בראשית ח, כא).

וצריך להבין: וכי מה שיש לאדם יצר הרע שמסית אותו לחטוא, והאדם חוטא בגלל היצר הרע שבו, הוא סיבה שלא להענישו על חטאיו? והרי קודם המבול נאמר להיפך, שזו היא דוקא סיבה להביא עליו את המבול, כמו שכתוב: "וַיֵּרָא ה' כִּי רָבָה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ, וְכָל יֵצֵר מַחְשַׁבַת לִבּוֹ רָק רַע כָּל הַיּוֹם", ולכן ה' החליט, "אֶמְחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה, מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם, כִּי נָחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתִם" (שם ו, ה-ז).

כמה מפרשים כבר עמדו על שאלה זו, ונזכיר כאן תשובה אחת שאמרו:

מה שנאמר "כִּי יֵצֵר לִב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו", אינו סיבה שלא להענישו, אלא כוונת הכתוב היא כך: לא אוסיף לקלל עוד את האדמה, אף על פי שיצר לב האדם רע מנעוריו, וראוי הוא לעונש. כלומר, "כי" משמש כאן במובן של "אף על פי". [כך פירש הרס"ג (נדרס בחומש "תורת חיים" בהוצאת מוסד הרב קוק), וכך פירש רבי יונה אבן ג'נאח (בספר השרשים, שורש "כי")¹³].

כעין זה מצינו בפרשת בשלח. הפסוק אומר: "וַיְהִי בַּשָּׁלַח פְּרָעָה אֶת הָעָם, וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֲרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא" (שמות יג, יז). מה פירוש "כִּי קָרוֹב הוּא"? למה זו סיבה שלא ללכת דרך שם? הרי הסברא נותנת להיפך! מוטב ללכת בדרך קרובה מאשר בדרך רחוקה. מסביר רש"י: כי קרוב הוא - ונוח לשוב באותו הדרך למצרים. לכן לא רצה ה' להוליכם בדרך זו, "כִּי אָמַר אֱלֹהִים, פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בְּרֹאֲתָם מַלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיִמָה". [כך הסביר גם האבן עזרא].

אבל הרמב"ן הקשה, שאם היה הפשט כדבריהם, היה הפסוק אומר "כי אמר אלהים" לפני "כי קרוב הוא", וכך היה אומר: ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, כי אמר אלהים כי קרוב הוא, פן ינחם העם וכו'.

ולכן ביאר הרמב"ן שכוונת הפסוק לומר כך: ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, אשר קרוב הוא, ומוטב היה לנחותם בדרך ההוא, כי אמר אלהים פן ינחם העם וכו'. פירש "כי" במובן של "אשר".

ולפי דרכנו יש לפרש "כי" במובן של "אף על פי": ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים, אף על פי שקרוב וטוב הדבר לנחותם בדרך זו, כי אמר אלקים וכו'. ופירוש זה קרוב הוא להיות כפירוש הרמב"ן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

אברהם אבינו הוא המשלים את מדת החסד בעולם. אח"כ יצחק אבינו במדת הדין, ויעקב אבינו במדת הרחמים, אבל חסד היא המדה היסודית של הקב"ה, היא האם של כל שאר המדות, לכן תחילת העבודה של האבות היא במידת החסד, להדבק בקב"ה ע"י החסד, וע"י זה להשפיע את מידת חסדו של הקב"ה לעולם.

החסד הרוחני הוא חסד אמיתי יותר. חז"ל אמרו, "טוב המלבין שיניים לחברו יותר ממשקהו חלב" (כתובות קיא, ב). למה טוב המלבין שיניים לחברו יותר ממשקהו חלב? הרי חלב שווה כסף, וחיוך לא שווה כסף, ומה כבר נתתי בזה לשני? אלא שמחלב אפשר לחיות רק יום-יומים, או שלשה ימים, ואילו בחיוך אפשר להעניק לאדם חיי עולם! אם בא בחור לשיבה, מקבלים אותו בסבר פנים יפות, מקרבים אותו, רוצים ללמוד איתו, לסייע לו בכל מה שצריך - בזה מעניקים לו חיי עולם. הוא ירגיש טוב בשיבה, ילמד היטב בשיבה, אחר כך ישלח גם את בנו לשיבה, ובנו גם הם ישלחו את בניהם לשיבה - הענקת לו ולדורותיו חיי עולם בחיוך שחיכת אליו!

מבעלי חיים, מה אפשר כבר לצפות? אפשר לתת להם מים לשותות, ועוד עשב או משהו אחר לאכול, אבל הרבה אי אפשר לצפות מהם. אבל מחסד עם בני אדם, אפשר לבנות דורי דורות של תורה ויראת שמים! זו דרכו של אברהם אבינו, לעשות חסד עם בני אדם, להרבות להם תורה ויראת שמים, לתת להם חיי עולם, ולא רק חיי שעה. זו המעלה הגדולה של אברהם אבינו, ועם זה הוא בנה את עם ישראל. נח היה ראוי לבנות את עם ישראל. אפילו אחרי שלא קיבל את התורה, בכל זאת היה צריך להיות שכל העולם יקבל את התורה, ולא רק עם ישראל. מתי נקבע שלא יקבלו את התורה? - בדור הפלגה. כשנמרוד ממרד את כל העולם, אז "בְּהִנָּחַל עֲלֵיוֹן גּוֹיִם בְּהִפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם" - בבבל הרי ה' הפריד את האומות, אז "יֵצֵב גְּבֻלַת עַמִּים לְמִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (דברים לב, ח). עד אז היה יכול להיות שיהיה רק עם אחד, וכל העולם יהיה "עם ישראל". אלא שנמרוד גרם שלא יהיה כל העולם עם ישראל, ואברהם הציל שיהיה בכל זאת עם ישראל אחד בעולם, עד לעתיד לבוא.

כשהנביא מדבר על מה יהיה בימי התיקון של העולם, הוא אומר: "כִּי אֶזְאָהּ אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׂפָה בְרוּנָה לְקֹרֵא כָלֶם בְּשֵׁם ה' לְעִבְדוֹ שֶׁקָּם אֶחָד" (צפניה ג, ט). כבר לא יהיה רק עם אחד שעובד את ה', אלא כל העולם כולו יעבוד את ה'. ומה יהיה יחד עם זה? - "כִּי אֶזְאָהּ אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׂפָה בְרוּנָה". הרי עד נמרוד היתה "שְׂפָה אֶחָת לְכָלֶם" (בראשית יא, ו), והיא לשון הקודש (רש"י שם), ובגלל החטא של נמרוד - ה' בלל את שפת כל הארץ. ממילא, התיקון יהיה כשכולם יחזרו לדבר בלשון הקדש, ואז "לְקֹרֵא כָלֶם בְּשֵׁם ה' לְעִבְדוֹ שֶׁקָּם אֶחָד". זה המשך העבודה של נח שעושה אברהם אבינו, שבכל זאת לא יאבד כל העולם, וישאר עם אחד בעולם שכן יעבוד את ה'.

יצר לב האדם רע – סיבה להענישו או שלא להענישו
אחרי המבול נח מקריב קרבנות לה', "וַיִּרְחַח ה' אֶת רִיחַ

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז,

אורחותיהם ומנהגיהם].

- הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת נח: "אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ" (שם ו, ט) ⇔ "וְאַלֶּה תּוֹלְדֹת תְּרָח" (שם יא, כז).
 קשר נוסף: "וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים, אֶת שָׁם וְאֶת חָם וְאֶת יָפֶת" (שם ו, י) ⇔ "תְּרָח הוֹלִיד אֶת אֲבָרָם אֶת נָחוֹר וְאֶת תְּרָח" (שם יא, כז).
 קשר נוסף: "נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה" (שם ו, ט) ⇔ "וַיָּמָת תְּרָח בְּחָרָן" (שם יא, לב). רש"י: עדיין נשארו משנותיו הרבה, וקראו הכתוב מת
 שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים. [קשר ניגודי: את נח מגדיר הכתוב כצדיק, ואת תרח כרשע].
 2. שכן חסד משמעו לתת מה שאינך חייב לתת, וגזל משמעו הפוך - לקחת מה שאינו מגיע לך.
 3. בפשטות, "תכלית כונתו יתברך בזה, כדי שמתוך היסורין יבין האדם וידע על איזה חטא באו, וישיב אל לבו להיות מודה ועוזב, ושב ורפא לו"
 (נפש החיים שער ד' פכ"ט). [וכן כתב הב"י (או"ח סי' תרצ"ב) וז"ל: המריעים לנו שני מינים הם, האחד שהם אויבים מלב ומנפש, ותמיד חורשים
 עלינו רעות... הוא ית' מודד להם מדה כנגד מדה כדי שיכירו כי יד ה' עשתה זאת, על אשר הרעו לישראל. והמין השני שהם צוררים לנו, ולא משנאתם
 אותנו אלא שדרכם להרע תמיד... לאלו אינו חושש לשלם להם מדה כנגד מדה, כי לא דעת להם ולא תבונה].
 ואולם בתנא דבי אליהו רבא (פ"ז) אמרו: "לפי שכל דבריו של הקב"ה אמת, מידה כנגד מידה, ואין מידה רעה יוצאת מלפניו אלא מידות טובות,
 ובשביל מעשיהם המקולקלין של בני אדם מידה רעה יוצאת עליהם". ומשמע שטעם ההנהגה דמדה כנגד מידה הוא, מפני שהרעה לא באה מאת ה',
 אלא מעשה העבירה עצמו הוא שמוליד את הרעה, והיא באה ונבדקת במי שעשה אותה. וממילא מובן, שהרעה הנולדת ממעשה העבירה היא כעין
 מעשה העבירה שהוליד אותה, בבחינת "תולדותיהן כיוצא בהן", וזהו ממילא "מידה כנגד מידה".
 4. ובאמת, בסוף פרשת בראשית, ששם נזכרת רק עברת העריות (ו, ב), נאמר: "וַיֹּאמֶר ה' אֱמָחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בְּרָאֲתִי מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה" (שם ז).
 וזה היה במידת הרחמים (עי' רש"י שם ח, א). והיינו, שלמרות שכבר היה מקום לגזור עליהם כליה, מ"מ גם למידת הרחמים עוד נשאר מקום לפעול,
 ולמנוע את הגזרה מלצאת אל הפועל. אבל אח"כ, כשחטאו בגזל, נתהפכה מידת הרחמים למידת הדין (עי' רש"י שם), וכבר לא היה מה שימנע את
 המבול.
 5. כן ביארו האר"י ז"ל ("עץ חיים" ריש שער הכללים), הרמח"ל ("דעת תבונות" מהד' הגה"צ רבי חיים פרידלנדר זצ"ל סי' ט"ז-י"ח) וכל
 המקובלים, שזו היתה כוונת ה' בבריאה.
 6. כמו שכתב הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל ב"נפש החיים" (שער א' פט"ז בהגה"ה), ש"כל חיותם וקיומם של העולמות כולם הוא רק ע"י התורה הקדושה
 כשישראל עוסקין בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתהו
 ובהו".
 7. אברהם נולד חמישים ושמונה שנה לפני מותו של נח. כך עולה מחשבון השנים של עשרת הדורות שמונת עד אברהם, כפי שמפורט בפסוקים
 (בראשית ה, לב; שם יא, יו-י). [והסימן הוא - ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נ"ח] (אבן עזרא שם ו, ט). ומה שכתב רש"י (שם ו, ט) "אילו היה
 [נח] בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום", ומשמע מזה שנח לא היה בדורו של אברהם, זהו מפני שנח חי תשע מאות וחמישים שנה (שם
 ט, כט), הרי שכמעט כל ימי חייו של נח לא היה אברהם בעולם. ועוד, שלעיקר שלמותו הגיע אברהם בגיל צ"ט שנים, שאז נצטוו על המילה, ואז
 נאמר לו "הִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים" (שם יז, א), שבזה נבחן הברך המדרגה של אברהם מנח (עי' רש"י שם ו, ט ד"ה את האלקים), וכשהיה אברהם
 במדרגה זו, הגבוהה ממדרגתו של נח, כבר לא היה נח בעולם. ועל תקופה זו אמר רש"י, "אילו היה [נח] בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום".
 [אבל כל עוד היה נח חי, וגם אברהם עוד לא הגיע לשיא מדרגתו, אפשר שהיה נח גדול מאברהם].
 8. עי' רמב"ן (בראשית ו, ט בפירושו שני), שגם בני נח היו צדיקים וראויים להנצל, כי הוא למדס דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. ובמדרש יש מי
 שאמר, שהיו צדיקים עוד יותר מאביהם, ודוקא נח הוא זה שניצל בזכותם (ב"ר כט, ה). [ולכן סמך הכתוב "וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'" (בראשית ו, ח)
 ל"אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ" (שם ט), כי רק בזכות תולדותיו מצא חן בעיני ה' ונמלט מן המבול].
 9. בספר "שערי אורה" לרבי יוסף גיקטיליא (שער ב') כתב: "אם ח"ו התפלה שאדם מתפלל אינה הגונה, קורין לאותה תפלה מלמעלה תפלה
 פסולה, וקורין כל דברי אותה תפלה פסילים". ומשמע מזה, ש"פסילים" הוא מלשון פסול ופסולת.
 10. וכן איתא בזוהר (ח"א עה, א): "וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר (בראשית יא, ב) - אתר מתקן להאי סטרא בישא" (מקום מוכשר ומתוקן לצד הרע).
 "תא חמי, נמרוד מה כתיב ביה, וְהָיָה רָאשִׁית מִמְּלִכְתּוֹ בְּכָל, דהא מתמן נטל לאתאחדא בְּרִשּׁוֹ אחרא. והכא, וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר, מתמן נטלו
 בלבייהו לאפקא מרשותא עלאה לְרִשּׁוֹ אחרא" (שם עד, ב). "אותה בקעה מקום התקלה מוכנת לפורענות, וראויה היתה להיותה סיבה למרוד ביחידו
 של עולם... ואע"פ שלא נגמרה מחשבת דור הפלגה באותה בקעה... בא נבוכדנצר אחר שהחריב ארצות ועקר מלכויות ופשט ידו בבית המקדש, וירא
 כי יכול לו, חזר להוציא לפועל המחשבה הרעה אשר יזמו דור הפלגה לעשות. וזהו סוד שאמר [הכתוב], 'נְבוֹכַדְנֶצַּר מֶלֶכָא עֲבַד צִלָּם דִּי דִּהְבָּ...
 בְּבִקְעָת דְּדִנְרָא בְּמִדְיָנָה בְּכָל'... ואותו רשע רצה לגמור כונת דור הפלגה שלא יכלו לה [ולא הצליח]" (שערי אורה" לרבי יוסף גיקטיליא, שער י').
 [ובכתבי האר"י מבואר, שנבוכדנצר היה גלגולו של נמרוד, דנמרוד נ' תחילה וסופר ד', וכן נבוכדנצר. דנצר אינו חלק מעצם השם, אלא משמעותו -
 קיסר (ליקוטי תורה להאר"י ז"ל, פרשת נח)].
 11. ומ"מ גם בארץ ישראל עצמה מצינו מקום כזה, שהוא מוכן לעבודה זרה. דהנה ירבעם בן נבט עשה שני עגלי זהב, "וַיִּשֶׁם אֶת הָאֶחָד בְּבִית אֵל
 וְאֶת הָאֶחָד בְּנֶתן בְּדָן... וַיֵּלְכוּ הָעָם לִפְנֵי הָאֶחָד עַד דָּן" (מל"א יב, כט-ל). וביאר המהר"ל, למה הלכו דוקא אל האחד שבדן, "כי המקום הזה מתיחס
 לע"ז ביותר, כי יש מקומות בארץ מוכנים לדברים מיוחדים, כמו שהיה ירושלים מוכנת להיות עיר אלקים, כך יש מקומות מיוחדים לצאת מן אשר הוא
 אחד, ודבר זה היה מקום דן, ולכך שם עשה ירבעם את העגל, וזה שאמר וילכו לפני האחד עד דן, ולא יאמר עד בית אל ועד דן, והדבר הזה ידוע כי דן
 הוא מקום מוכן לעבודה זרה". [ומעניין, שגם "דן" הוא אותיות ד' ונ' - עי' בסוף ההערה הקודמת].
 12. כן פירשו אבן עזרא והרמב"ן, דלא כרש"י שפירש באופן אחר.
 13. והביא שם דוגמאות נוספות לכך ש"כי" משמעו לפעמים "אף על פי". ונזכיר שתיים מהן: (א) "וַיֹּאמֶר אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ ה', יִלְךָ נָא ה'
 בְּקִרְבִּי, כִּי עַם קָשָׁה עֲרַף הוּא" (שמות לד, ט). וכי היות ישראל עם קשה עורף היא סיבה שילך ה' בקרבנו? ! והרי הסביר נחנחל להיפך! אלא הכוונה
 היא: ילך ה' בקרבו אף על פי שעם קשה עורף הוא. (ב) "וְהָיִיתִם לִי סֻגְלָה מִכָּל הָעַמִּים, כִּי לִי כָל הָאָרֶץ" (שם יט, ה). וכי מפני שכל הארץ שייכת לה,
 היא סיבה שישראל יהיו לו סגולה יותר מכל העמים? ! למה? מה הקשר? אלא הכוונה היא: והייתם לי סגולה מכל העמים, אף על פי שלי כל הארץ,
 וכל העמים שלי הם, אעפ"כ אתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, עם נבחר יותר מכולם.